

**S. R. Mirzayeva, Sh.R. Samarova,
D. U.Raxmanova**

OILA PSIXOLOGIYASI

**Toshkent
2024**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

S. R. Mirzayeva, Sh.R. Samarova, D. U.Raxmanova

OILA PSIXOLOGIYASI

O'QUV QO'LLANMA

(5110900 - Pedagogika va psixologiya)

Toshkent
«Renesains sari»
2024

UO'K 159.9:316.3
KBK 88.5
M-47

S.R. Mirzayeva, Sh.R. Samarova, D.U. Raxmanova. OILA
PSIXOLOGIYASI. O'quv qo'llanma. – T.: "Renesans sari", 2024. 178 b.

Taqrizchilar:

O.U.Avlayev - *ChDPU, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent.*

Sh.S.Shoyimova - *ToshPTI, psixologiya fanlari nomzodi, dotsent.*

Ushbu o'quv qo'llanma 5110900 - Pedagogika va psixologiya ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, oilaning ijtimoiy tarixiy kelib chiqishi, oilada yuzaga kelishi mumkin bo'lgan o'zgarishlar haqida bilishi; oilaning mustahkamligini ta'minlovchi bilim va malakalarga ega bo'lishi; oilaviy hayotni o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy asoslangan tarzda talqin eta olishi; muammoli vaziyatlardan psixologik jihatdan oqilona (oila va uning mustahkamligiga ta'sir etmagan holda) chiqar olishi; oilani o'rganuvchi psixologik tashxis metodikalari bilan ishlash va ular yordamida olinadigan natijalarni to'g'ri talqin eta olishi kerak.

UO'K 159.9:316.3
KBK 88.5

O'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 29-sentyabrdagi 438-sonli buyrug'i asosida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-9398-5-3

UZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

KIRISH

Hozirgi zamon taraqqiyoti har bir shaxsdan voqelikni to'g'ri tushunishni, xulosa chiqarishni, axloqiy poklikni va hissiy-asabi chidamlilikni, jamiyatimiz hayotining barcha jabhalarida mustahkam va faol bilishni talab etmoqda. Ma'lumki, shaxsning bunday ijtimoiy, emotsional, xulqiy va boshqa sifatlariga oila asos soladi, shakllantiradi va kamol toptiradi.

Oila - ijtimoiy institutlarning eng qadimgisidir. Insoniyat boshidan kechirgan tarixiy davrlarning qanchalik turfa va murakkab bo'lishiga qaramay, ayniqsa, XIX va XX asrlarda ro'y bergan buyuk o'zgarishlar va islohotlarga dosh bera olgan ushbu maskan o'z tizimi, tarkibi va jamiyat oldida turgan majburiyatlarini bajarishi nuqtayi nazaridan sog'-omon saqlanib qolgan tuzilmadir. Oilani insonlar tashkil etgani va undagi hayot-mamotni ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tashkil qilishini hisobga oladigan bo'lsak, uni sof psixologik jarayonlar maskani ham deb atash mumkin.

Oila — jamiyatning ajralmas bo'lagi. Biror bir xalq, millat yoki jamiyat yo'qki, u o'zining rivojlanish tarixida va taraqqiyot istiqbolini belgilashda oila va uning atrofidagi muammolarni, qadriyatlarini inobatga olmagan bo'lsa. Har qanday istiqbol oilaning manfaatlaridan ayro tasavvur qilinmaydi. Zero, har bir inson uchun oila — bu umrning boshlanishi, barcha narsalarning muqaddimasidir. Qolaversa, har bir inson o'z baxti va saodatini eng avvalo oilasi bilan bog'laydi, ya'ni, o'z uyi, oilasida baxtli bo'lgan insongina o'zini to'laqonli baxtiyor his etadi.

Kelajagimizning qanday bo'lishi hozirgi kunda bir tarbiyalayotgan yoshlarga bog'liq. Bunday ulkan vazifani amalga oshiruvchi, moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratuvchi asos oiladir. Oila jamiyatning boshlang'ich ijtimoiy bo'g'in sifatida murakkab tarkibga ega bo'lib, u o'z faoliyatida oila a'zolarining ehtiyoji va qobiliyati, turli faoliyatning maqsad va vazifalarinigina emas, balki tarbiyaviy faoliyatni ham aks ettiradi. Uning murakkab va ko'pqirrali faoliyatining hayotiyiligi ikki tomonlamadir.

- birinchidan, jamiyatning kichik bir qismi ijtimoiy o'zgarishlarni o'ta sezgirlik bilan ilg'ab oladigan, o'zida aks ettiradigan belgidir. Shunga asoslanib oilaviy tarbiyani ijtimoiy tarbiyaning asosiy qismlaridan biri deb hisoblash lozim.

- ikkinchidan, oilaning murakkab va ko'pqirrali faoliyati uning vazifalari va tuzilishiga, ijtimoiy turmush tarziga, oila a'zolarining ijtimoiy faoliyatlariga, ularning barcha qiziqishlari, ehtiyojlari va munosabatlariga bog'liqligini nazardan qochirmaslik kerak.

Oila psixologiyasi metodologiyasi va metodikasi uchun eng muhimi uning aloqador tomonlarini, ya'ni psixologik vazifalarni bir maromga solish, oilaning o'ziga xos xususiyatlarini va mavjud imkoniyatlarini aniqlash katta ahamiyat kasb etadi.

Oilaning aniq bir maqomi, asosi bo'lishi kerak va u kishilar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishi, yoshlarda axloqiy fazilatlarini, jismoniy kamolotni, aqliy ziyraklikni shakllantirishi zarur.

Oila psixologiyasining o'ziga xosligi shundaki, u oila a'zolariga ota-onalik, qon-qarindoshlik xislatlarini uzatib, shaxsning umumiy va hissiy rivojlanishini ta'minlab, shaxsning mavjud imkoniyatlarini va axloqiy kamolotini o'stiradi. Shu sababli oila psixologiyasi doimo mavjudligi, ko'rsatmaliligi va serjiloligi bilan ajralib turadi. Unda asosiy vazifani xalq odobga doir tadbirlarni bolaga to'g'ri o'rgatish, ularga maslahat berish, kattalar tajribasi, oilaning yashash tarzi, muhiti, ota-onalarning kasb-hunari, oila a'zolarining ma'naviy-ruhiy munosabatlari kabilarni qamrab oladi.

Talabalarni oila psixologiyasi kursining asosiy mazmunini tashkil etuvchi ilmiytushunchalar, oilaviy o'zaro munosabatlarga oid qonuniyatlar, mamlakatimizda oilani mustahkamlashga yo'naltirilgan davlat siyosatining tub mohiyati bilan tanishtirish, talabalarni oila muammolari borasida teran mustaqil fikrlashga, bilganlarini hayotda va pedagogik faoliyatda qo'llay bilishga o'rgatishdan iborat.

OILA PSIXOLOGIYASI FAN SIFATIDA

1. Oila psixologiyasining psixologik bilimlar tizimida tutgan o'rni.
2. Oila psixologiyasi faning predmeti, maqsadi va vazifalari.
3. Oila psixologiyasining tadqiqot metodlari.
4. Shaxs rivojlanishida oilaning roli.

Oila psixologiyasining psixologik bilimlar tizimida tutgan o'rni. Oila psixologiyasi ijtimoiy psixologiyaning bir tarmog'i sifatida XX asrning oxirlariga kelib shakllangan. XXI asrga kelib esa uning inson hayotidagi ahamiyati va jamiyat ma'naviyatini barqarorlashtirishdagi roli yanada sezila boshladi. Zero, dunyoning qator mamlakatlari, jumladan, rivojlangan davlatlarda ham oila va nikoh munosabatlaridagi bo'hron, psixoterapevtlar yordamiga muhtojlik kabi holatlar ushbu maskanning muammolarini o'rganish va shu yo'nalishda maqsadli tadqiqotlar, ilmiy-amaliy tadbirlarni amalga oshirish lozimligini uqtirmoqda.

Oilaviy munosabatlar psixologiyasi va ushbu masalaga qarashlar tarixidan shu narsa ayon bo'ldiki, inson, uning kim bilan va qanday yashashi muammosiga qiziqish qanchalik uzoq o'tmishga borib taqalsa, oila psixologiyasining fan tarmog'i sifatida shakllanishi shunchalik navqiron va yosh bo'lib, uning shakllanishi yangi davrga to'g'ri keladi.

Oila psixologiyasi fan sifatida oilaning ijtimoiy institut maqomidagi faoliyatining obyektiv qonuniyatlarini, oila-nikoh hamda qarindosh-urug'chilik munosabatlarining mexanizmlari va turmush tarziga oid konkret vaziyatlarda oila a'zolari ijtimoiy xulqining namoyon bo'lishini o'rganadi. Ijtimoiy psixologiyaning amaliy tarmog'i sifatida u nikohga oid ustanovkalarni, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarning - mehribonlik, g'amxo'rlik, hamdardlik, hamjihatlik, tobelik, bo'ysunish, yetakchilik kabi o'ziga xos qirralarini, oilaviy rollar taqsimoti va o'zaro

ta'sirning jinsga oid qonuniyatlarini, ota-ona va farzandlar, yaqin qarindosh urug'lar o'rtasidagi hissiy-emotsional bog'liqlikni, oilaviy ro'zg'or yuritish va turmush tarzini tashkil etishga bog'liq bo'lgan psixologik jarayonlarning kechishini tadqiq etadi, o'rganadi. Oilaviy hayot psixologiyasi, shunday qilib, insonlarning qanday qilib o'zaro qovushishlari, birgalikda yaxshi niyat bilan oila - ro'zg'or yuritishlari, bahamjihatlikda hayot kechirishlarini o'rganuvchi fan tarmog'idir. Har bir oila aniq davr, vaqt, zamon va makonda mavjud bo'lganligi sababli, u avlodlararo bog'liqlik, ma'naviy meros, milliy an'analar, urf-odatlar va rasm-rusumlarni saqlovchi noyob insoniy uyushmadir. Shu institut bo'lgani sababli, har bir millat, elat va xalqlarning noyob udumlari asrlar osha saqlanib kelmoqda. Umuman, nikoh deb atalmish qadriyatning mavjudligi va unga avlodlarning e'tiqod qilishi ham oilaning muhim vazifasidir.

Oila inson uchun muqaddas maskan, kishilik jamiyatining ijtimoiy poydevoridir. Oilaviy turmushning asosiy maqsadi - bu farzand ko'rish orqali aholini qayta tiklash, avlodlar bilan ajdodlar vorisligi va davomiyligini hamda yer yuzida insoniyat tarixiy taraqqiyotini ta'minlashdan iboratdir. Darhaqiqat, oila - har bir shaxsda ilk yoshligidan boshlab shakllanadigan insoniy fazilatlar, ezgu-istaklar, qadriyatlar takomil topadigan, ming yillar davomida shakllangan o'zbek xalqining qadriyatlari va ma'naviy merosi ravnag'ini ta'minlovchi tarbiya maskanidir. Ota-onalar munosabatlarda namoyon bo'luvchi o'zaro hurmat, mehr-oqibat, halollik, poklik, mehnatsevarlik, insonparvarlik kabi oliy toifadagi qadriyatlar ularning o'zaro munosabatlarida uyg'unlasha borib, oilada o'zaro munosabatlar maromini vujudga keltiradi. Oiladagi ushbu ijtimoiy jarayon yosh avlodning moddiy olam, ijtimoiy turmush haqidagi tasavvurlari, nuqtayi nazarlari, tushunchalari, dunyoqarashlari va sharqona odob-axloq qoidalari va ularga amaliyotda rioya etishning to'g'ri yo'l-yo'riqlarini ko'rsatadi. Yosh avlodning ma'naviy qiyofasi, ularning xatti-harakati, xulq-atvori dastlab oilaviy munosabat

madaniyatida shakllanadi.

Tarixiy ma'lumotlarning guvohlik berishicha, oilaviy munosabatlar madaniyati sharq xalqlarida juda qadimdan rivojlangan ijtimoiy voqelik ekanligini ko'rsatadi. Qadimgi xalqlardan qolgan asori-atiqalarda, muqaddas diniy manbalarda, o'zbek xalqining og'zaki ijodi durdonalarida, sharqning buyuk mutafakkirlarining asarlarida sharq xalqlari, xususan o'zbek xalqiga xos oilaviy shaxslararo munosabatlarda namoyon bo'ladigan odob-axloq qoidalari, me'yorlari, insoniy fazilatlar ifodasi to'g'risida qimmatli ma'lumotlarni uchratish mumkin.

Manbalarda oilasiz insoniy hayotni tasavvur qilib bo'lmalik, barkamol farzand tarbiyasi, undagi er-xotin va o'zaro munosabatlar madaniyati, baxtli va farovon turmush kechirish yo'llari, hayotiy misollar yordami bilan hikmatlar va nasihatlar ko'rinishida bayon etilgan. Oilaviy turmush bilan jamiyat taraqqiyotining doimiy mushtarakligi tufayli jamiyat taraqqiyotining barcha davrlarida ham oilaviy muammolar uning ilg'or vakillari diqqat-e'tiborida bo'lgan. Oilaviy hayot jamiyat taraqqiyotida va farzandlarning kamolotida uchun shu qadar muhimki, xuddi shu bois uni biror soniya ham diqqat-e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Sharqda qadim-qadimdan oila muqaddas Vatan sanalgan. Agar oila sog'lom va mustahkam bo'lsa, mahallada tinchlik va hamjihatlikka erishiladi. Binobarin, mahalla, yurt mustahkam bo'lsagina, davlatda osoyishtalik va barqarorlik hukm suradi. Ko'rinib turibdiki, oilaviy hayot masalalari hozirgi davr fani tadqiqot yo'nalishining ustuvor sohalaridan biriga aylanib bormoqda. Respublikamizda "Oila" ilmiy-amaliy markazining tashkil etilishi hamda hukumat tomonidan "Oila kodeksi" qabul qilinishi bugungi kunda oilalarning mustahkam va barqarorligini saqlash uchun qilinayotgan muhim amaliy ishlardan hisoblanadi.

Afsuski, oila-nikoh munosabatlarining hozirgi davrga kelib zaiflashib borayotganligi dunyoning deyarli ko'pchilik